

Salvar la fauna del Montseny de la hiperfreqüentació

VIRGINIA GARZÓN DE ALBIOL

Save Montseny's wildlife from hyperfrequency

El Parc Natural del Montseny compta amb una excepcional diversitat biològica i uns extraordinaris valors paisatgístics. Per aquest motiu s'ha intentat protegir des de finals del segle XIX. A la pràctica, però, la hiperfreqüentació que pateix el Montseny qüestiona l'existència de benestar animal al Parc i, en conseqüència, alerta sobre la futura pèrdua de biodiversitat. Cal treballar per garantir el benestar de la fauna. Això no implica prohibir l'accés al Parc, sinó regular-lo i garantir-ne un ús racional que sigui respectuós amb el medi, animals inclosos. Per això es imprescindible la implicació dels poders públics, la col·laboració de l'administració pública i el compromís de la ciutadania. Només així es podrà garantir la supervivència del Montseny i el seu gaudi per les generacions futures.

Paraules clau: fauna, hiperfreqüentació, dret animal

Montseny's Natural Park has an exceptional biological diversity and some extraordinary landscape values. For this reason since 19th century people have been trying protect it. But the human hyperfrequency that suffers the Montseny questions the existence of animal welfare at the Park. And as a consequence it alert us of the future loss of biodiversity. It is necessary to work to guarantee the welfare of the wildlife. It doesn't mean to ban the access to the Park, but to regulate it and to guarantee a rational use that respects the natural environment, animals included. Therefore, it is indispensable the implication of the public powers, the collaboration of the public administration and the commitment of the citizenship. Only in this way will be possible to guarantee the survival of the Montseny and its enjoyment for future generations

Keywords: wildlife, animal rights

INTRODUCCIÓ

El massís del Montseny és un espai natural que compta amb una excepcional diversitat biològica i uns extraordinaris valors paisatgístics. Per aquest motiu s'ha intentat protegir des de finals del segle XIX amb l'adopció de diverses figures, com la declaració del Parc Natural del Montseny l'any 1987. A la pràctica però, hi ha forts indicis que qüestionen l'existència de benestar animal al Parc i, en conseqüència, alerten sobre els efectes que això pot tenir sobre la fauna i sobre la biodiversitat del massís.

L'ÉSSER HUMÀ I L'ESPAI NATURAL: UN DIFÍCIL EQUILIBRI

L'ésser humà sempre ha interactuat amb el medi natural on viu i que l'envolta. La presencia d'activitat humana pot ser positiva, com reconeix la Directiva Hàbitat 92/43/CEE del Consell, de 21 de maig de 1992, sobre la conservació d'hàbitats naturals i la fauna i la flora silvestres. Aquesta inclou com a hàbitats semi naturals els creats o mantinguts per l'activitat humana, com per exemple els cultius o les pastures. En molts casos, si deixessin d'existir, aquests sistemes desapareixerien.

Malaauradament, l'impacte d'algunes de les activitats que du a terme l'ésser humà està posant en perill la biodiversitat dels espais naturals protegits. D'una banda, ens trobem amb la cada vegada més habitual hiperfreqüentació, també coneguda com a massificació humana físico-recreativa i que consisteix en l'ocupació sobtada i multitudinària d'un espai natural amb finalitats d'oci. D'altra banda, també ha augmentat l'ús esportiu del medi natural, en particular a la muntanya. Segons dades recopilades per EUROPARC-Espanya, es registren cada any al menys 984 activitats col·lectives i organitzades en espais naturals protegits, amb una xifra de participants superior a 246.000 persones i una mitja de 356 persones per prova.¹ Catalunya és, amb diferència, la comunitat autònoma on es realitzen més proves d'aquest tipus.

Donada la rellevància social, econòmica i ambiental del fenomen, és fonamental la regulació per evitar impactes no desitjats. Amb aquest objectiu es va elaborar la *Guía de buenas prácticas para el desarrollo de carreras por montaña en espacios naturales protegidos* (EUROPARC-España, 2016). A Catalunya existeix també un altre manual, el *Codi de bones pràctiques per a curses de muntanya* de la Fundació Món Rural i el Departament de Territori i Sostenibilitat de la Generalitat de Catalunya

1 Anuario 2016 del estado de las áreas protegidas en España. [en línia] EUROPARC-España (2017). pág. 92 <http://www.redeuroparc.org/system/files/shared/Publicaciones/Anuario_2016/anuario_2016_europarc-espana.pdf> [consulta: gener 2020].

(2017). Malauradament, tot i estar carregats de bones intencions, cap d'aquests dos manuals són d'obligat compliment.

La hiperfreqüentació té un impacte sobre la fauna que viu al medi natural. Per saber si aquest és perjudicial i fins a quin punt cal recórrer a la ciència. Avui en dia ja se sap que els animals vertebrats (mamífers, amfibis, rèptils, peixos i aus), i fins i tot alguns invertebrats (cefalòpodes) són capaços de patir dolor. Ho demostra la presència en els seus organismes de nervis nociceptors, que emeten senyals de dolor al sistema nerviós central. Però els animals no només pateixen dolor físic. Hi ha situacions que els hi provoquen un profund malestar, fins el punt de posar-los en perill. Segons la Organització Mundial de Sanitat Animal, s'entén per *benestar animal*: "La manera en què un animal afronta les condicions en les quals viu. Un animal està en bones condicions de benestar si (segons indiquen proves científiques) està sa, còmode, ben alimentat, en seguretat, pot expressar formes innates de comportament i si no pateix sensacions desagradables de dolor, por o desassossec".² El nivell de benestar animal respon doncs a criteris científics que contemplen tres elements: el funcionament biològic, les emocions i el comportament. Si manca qualsevol d'aquests elements, no es pot parlar de benestar animal.

HIPERFREQUËNTACIÓ I FAUNA AL MONTSENY: UNA RELACIÓ TÒXICA

El Montseny acull diàriament un gran nombre de visitants que s'acosten a aquest espai protegit per a gaudir del seu privilegiat entorn natural. La recopilació de dades sobre la quantitat de visitants del Parc es realitza bàsicament a partir del nombre de persones que visiten els centres d'informació del Parc, i dels vehicles estacionats en algunes àrees d'aparcament, dels que circulen en determinats punts i dels estacionats de manera dispersa. Na Joana Barber, antiga directora del Parc Natural del Montseny, calcula que l'any 2016 el total de visitants va ascendir a un milió de persones.³

Cada vegada tenen major importància les activitats esportives al Parc Natural del Montseny. L'any 2015 se'n van registrar setanta-dos. Les més conegudes son *l'Aplec de Matagalls*, la *Travessia Matagalls-Montserrat* i la *Marató del Montseny*, que és sens cap mena de dubte una de les carreres més populars del massís. Té lloc a la tardor i té un recorregut de 45,5

2 Article 7.1.1. del Codi Sanitari Terrestre [en línia] <http://www.oie.int/fileadmin/Home/esp/Health_standards/tahc/2011/es_chapitre_1.7.1.pdf> [consulta: gener 2020].

3 Barber, J. *Conservación y desarrollo del territorio, P.N. y R.B. del Montseny*. Jornada técnica de debate y reflexión sobre conservación y desarrollo del territorio. Ronda, 29/07/17.

quilòmetres. Passa pels llocs més emblemàtics del Parc, com són el cim del Matagalls, Les Agudes i el Turó de l'Home. En 2017 va comptar amb 390 participants i 250 voluntaris.

A l'important nombre de visitants que rep el massís del Montseny, cal afegir la seva desigual distribució temporal i espacial al llarg de l'any. La majoria de visites tenen lloc a la tardor, però també a la primavera i a l'hivern quan

Font: Bosch, Rosa M. (2016). "El difícil equilibri del turisme al Montseny", *La Vanguardia*, 16/05/2016 <<https://www.pressreader.com/spain/la-vanguardia-catala/20160516/281496455507618>>.

hi neva. Pel que fa a les zones més massificades, també conegudes com a *hotspots*,⁴ són la Vall de Santa Fe (només en un dia pot arribar a registrar 500 cotxes i més de 2.000 persones), els cims del Turó de l'Home i de Matagalls, Coll Formic, Fontmartina i Riells del Montseny.

Aquesta hiperfreqüentació al Parc té un impacte negatiu sobre la fauna, com reconeix el darrer Pla de Conservació, que data del 2014. En aquest document s'identifiquen 4.576 espècies d'animals que viuen al Parc i s'estableix una llista d'espècies animals amb interès de conservació. Per fer-la,

⁴ Font: Fernández, M; Martín, A.; Mayo, S.; Villa, M. (2003). *Impactes en les àrees d'hiperfreqüentació del Parc Natural del Montseny. Diagnosi ambiental al Parc Natural del Montseny*. Diputació de Barcelona. Pàgines 153-158.

es van tenir en compte, per cada espècie, la seva distribució, abundància i preferències d'hàbitat. D'aquesta manera, es van determinar que tenien un alt interès de conservació 50 espècies d'animals invertebrats i 28 de vertebrats.

TAULA I. INTERÈS DE CONSERVACIÓ ESPÈCIES ANIMALS EN EL PARC NATURAL DEL MONTSENY				
		Número de espècies identificades	Espècies interès de conservació	Espècies alt interès de conservació
Invertebrats		4.330	203	50
	Insectes	3.671	164	36
	Altres artròpodes	400	29	10
	No artròpodes	259	10	4
Vertebrats		246	76	28
	Peixos	12	4	2
	Amfibis	13	7	4
	Rèptils	22	3	2
	Aus	141	45	11
	Mamífers	58	16	9
TOTAL		4.576	279	78

Font: Pla de Conservació del Parc Natural del Montseny, any 2014.

Potser l'espècie del massís considerada com a més amenaçada, és el tritó del Montseny (*Calotriton arnoldi*). És una espècie endèmica del massís i l'amfibi més amenaçat de l'Europa Occidental. Malauradament, no és l'única espècie en perill d'extinció. Cal recordar, però, que aquest llistat de fauna amb un alt interès de conservació ja té uns anys. Caldria una actualització, així com un anàlisi acurat de les mesures dutes a terme per la conservació d'aquestes espècies amenaçades, així com dels resultats obtinguts.

Quin impacte té la hiperfrequentació del Parc Natural del Montseny sobre la seva fauna silvestre? Tot i que existeixen pocs estudis específics sobre aquest tema, coincideixen a determinar l'impacte en funció del tipus d'activitat dut a terme:

- Senderisme: una de les activitats més freqüents i descontrolades, que afecta el medi físic (erosió i compactació del sòl), medi biòtic (aparició d'arrels per l'erosió dels camins, desaparició o deteriorament de la coberta vegetal), canvis en la composició florística (aparició de vegetació ruderal), i a la fauna (soroll, invasió de l'hàbitat, per-

secució fotogràfica). A títol d'exemple, s'ha descobert que un dels patògens trobats al tritó del Montseny ve del calçat dels excursionistes.⁵ Es practica per tot el massís, però especialment en els senders senyalitzats d'accés als cims.

- Carreres de muntanya: fragmentació de l'hàbitat, compactació del sòl i danys a la fauna (sorolls i invasió de l'hàbitat).
- Escalada, intensa en determinats llocs com la zona de les Agudes i els Castelletes. Pot degradar la roca, espatllar la vegetació i produir molèsties a la fauna, especialment als ocells rapaços (soroll, fugida).
- Barranquisme: es practica en la riera i gorgs de Gualba durant la primavera, la qual cosa interfereix amb la reproducció d'algunes espècies de fauna.
- Activitats d'hivern (esquís, trineus i raquetes de neu): possible contaminació hidrològica per culpa dels residus i pertorbació de la fauna (soroll, invasió de l'hàbitat).
- Trànsit de bicicletes de carretera i tot terreny (BTT): activitat molt popular al Parc i amb impactes similars als del senderisme, encara que amplificats, i als quals cal afegir l'atropellament de fauna. Es practica per totes les carreteres, molts camins i pistes forestals.
- Circulació de vehicles de motor: per carreteres i pistes asfaltades, però també sense asfaltar malgrat la prohibició existent de circular-hi (contaminació atmosfèrica i acústica, que a més pertorba a la fauna, atropellaments de fauna, compactació del sòl i/o d'aigües, i pèrdua de l'horitzó orgànic).
- Estacionament de vehicles: contaminació de l'aigua per pèrdues de líquids, erosió i compactació del sòl, pèrdua de l'horitzó orgànic, desaparició coberta vegetal, aparició d'espècies ruderals, contaminació acústica, augment de residus, escombraries i fogueres. Cal assenyalar que els impactes són encara majors si els vehicles s'estacionen fora de les zones habilitades.
- Bany: es produeix en hàbitats aquàtics, en general molt sensibles. Els banyistes incrementen els sòlids en suspensió de l'aigua i produeixen molèsties a la fauna (invertebrats, peixos i amfibis). A més, a l'estiu contaminen puntualment l'aigua amb la utilització dels productes químics provinents de les cremes solars.

5 Espai Terra (2017). *Seguim el projecte de conservació del Tritó del Montseny* [en línia] TV3. 18/04/2017 <<http://www.ccma.cat/tv3/alacarta/espai-terra/seguim-el-projecte-de-conservacio-del-trito-del-montseny/video/5662444/#>> [consulta: gener 2020].

- Activitats educatives i d'interpretació: efectes similars al senderisme, encara que poden causar major degradació per la concentració de persones en un punt concret.
- La caça i la pesca, que són activitats regulades, i que afecten el medi biòtic i, a més de perjudicar directament els seus objectius, pertorben a la resta de la fauna.
- Pernoctació i pícnic: soroll, fogueres, compactació del sòl, desaparició de la coberta vegetal i molèsties a la fauna.
- Mascotes: realitzar activitats amb les mateixes pot suposar alteracions o molèsties a la fauna i als sistemes aquàtics.
- Activitats de recol·lecció, especialment massives i concentrades en determinades èpoques de l'any. A la tardor, castanyes i bolets. També llenya, pinyes i herbes.
- Restauració: excessiva oferta de restaurants al Parc, responsable d'impactes sobre la fauna, la flora, el sòl i el paisatge mitjançant la contaminació atmosfèrica, acústica i de l'aigua, increment del consum d'aigua, foment de la presència humana, generació d'escombraries i risc d'incendis.

Finalment cal assenyalar que, associada a totes aquestes activitats, es troba l'acumulació de residus, que alimenta i danya, encara que sigui de manera involuntària, a determinades espècies de fauna, a més de contaminar el medi natural. El grau de deixadesa dels visitants i dels punts de recollida és important, doncs sovint s'hi troben escampats pel terra fragments de vidres trencats, llaunes i plàstics.

L'impacte de la hiperfrequèntació és més gran quan té lloc en les estacions de l'any en que els animals són més vulnerables. Aquestes són diferents per cadascun dels cinc grups d'animals vertebrats. En primer lloc, els peixos són especialment vulnerables a la primavera, època de reproducció que implica molt moviment dels seus individus, així com a l'estiu, perquè l'aigua escasseja i es concentra en gorgs de torrents i rius, llocs freqüentats per banyistes.

També és especialment sensible l'època de cria dels amfibis, que comença a la fi d'hivern, quan els adults es desplacen del seu hàbitat d'alimentació als llocs de reproducció i quan les larves i joves espècimens depenen totalment del nivell aquàtic i de la qualitat de les seves aigües. Durant la primavera els punts d'aigua estancada i embassaments s'omplen de postes d'ous que fan eclosió i omplen de larves els ambients aquàtics. Moltes espècies acaben la fase larvària a la fi de l'estiu, mentre que unes

altres continuaran així fins a l'any següent. Ara bé, existeixen espècies, com la salamandra, que només estan actives quan la humitat ambiental és superior al 90%, moment en el qual tenen lloc els aparellaments. Al Montseny aquesta època coincideix amb la tardor i el principi de l'hivern, èpoques de gran afluència de visitants.

Els amfibis troben en l'ambient de la vall de Santa Fe un hàbitat magnífic per a completar el seu cicle vital. Les fagedes i l'abundància de punts d'aigua d'elevada qualitat biològica, fan que aquest sector sigui especialment idoni per a la presència abundant de determinats grups de fauna, com la salamandra comuna, el gripau comú o la granota vermella. Malauradament, la situació estratègica de la carretera BV-5114 interromp contínuament el trajecte migratori dels amfibis des del seu hàbitat d'alimentació fins als punts de cria. De totes les carreteres de Catalunya, aquesta és la segona amb registres més alts d'atropellaments d'amfibis. En especial el tram comprès des del quilòmetre 19,7 al 23, i en el qual es troba la zona de Santa Fe.⁶

Pel que fa als rèptils, la seva vulnerabilitat es concentra a la primavera i tardor, ja que són èpoques de màxima activitat i desplaçaments. Aquests, igual que els amfibis, són ectodèrmics i no tenen la capacitat de regular la seva temperatura corporal. Per aquest motiu hivernen de novembre a febrer i, quan desperten, necessiten espais oberts per a regular la seva temperatura, sent les carreteres espais ideals per a fer-ho, la qual cosa augmenta el risc d'atropellament.

La vulnerabilitat dels ocells està molt lligada a les molèsties als nius durant la primavera, època en la qual les cries encara no saben volar, que és el principal sistema de defensa de les aus.

Finalment, cal assenyalar que l'època més vulnerable per als mamífers voladors és diferent de la dels terrestres. En efecte, per als primers és a l'hivern, quan les seves colònies d'hibernació són molestades, obligant-les a volar i així consumir l'energia que necessiten per a passar els mesos freds d'hivern en els quals no consumeixen aliment. No obstant això, també corren perill a la primavera, quan les cries encara no són capaces de volar i escapar de les possibles agressions. Aquesta època resulta també perillosa per als mamífers terrestres, perquè és l'època reproductiva, així com la tardor, en la qual es dediquen a recol·lectar fruits i altres aliments per a sobreviure a l'hivern.

6 *Millora connectivitat i passos d'amfibis a la BV-5114 PK 19+700 al PK23+000. Fogars de Montclús-Arbúcies* (2018), Unitat d'Estadística i suport cartogràfic de l'Àrea d'infraestructures, Urbanisme i Habitatge, Diputació de Barcelona.

Com es pot veure, la hiperfreqüentació és un problema que afecta de forma greu la fauna del Parc Natural del Montseny. Si bé els diversos impactes de l'ús públic d'aquest espai natural no tenen perquè suposar una amenaça per la supervivència d'una espècie determinada, sí que poden comportar l'extinció de la població local, amb les corresponents nefastes conseqüències per l'ecosistema.

PROTEGIR LA FAUNA DEL MONTSENY: UNA RESPONSABILITAT COLLECTIVA

Un cop identificada la hiperfreqüentació com a amenaça per la fauna del Montseny, cal posar fil a l'agulla i buscar solucions que en redueixin l'impacte. No és un tema senzill, doncs el Parc Natural del Montseny és l'únic espai natural de Catalunya i d'Espanya gestionat per dues diputacions, la de Barcelona i la de Girona. En aquesta tasca també hi participen una Oficina Tècnica i divuit municipis.

El nostre ordenament jurídic reconeix el dret a gaudir d'un medi ambient adequat pel desenvolupament de la persona, així com el deure de conservar-lo. Els poders públics estan obligats a garantir la utilització racional dels recursos naturals i a conservar la biodiversitat que viu en estat silvestre, podent imposar sancions administratives i, si s'escau, penals. A l'actualitat però, la fauna del Montseny es troba desprotegida, doncs no hi ha una normativa que tipifiqui, classifiqui i sancioni les accions incíviques envers els animals que viuen al Montseny.

D'altra banda, és imperatiu revisar la gestió del Parc. Per començar, és urgent controlar i reduir l'accés dels vehicles privats. Des de fa un any es promou l'ús del transport públic per arribar al Parc mitjançant un servei combinat de RENFE i autobusos. Tot i que aquesta mesura és una opció més ecològica que els mitjans de locomoció privats, cal assenyalar cert escepticisme a l'hora de considerar que es tradueixi en una reducció significativa del nombre de vehicles o de visitants. Aquesta no pot ser l'única mesura a implementar, atès que no redueix la massificació de la zona, com tampoc soluciona el problema dels atropellaments de fauna.

Un altre punt qüestionable és la escassa difusió que es fa de la fauna del Parc. Així, la plana web del Parc menciona la recol·lecció de castanyes, fruits de grèvol, bolets o herbes medicinals, recomanant en uns casos que s'agafin amb moderació i sense danyar el medi natural (castanyes i bolets), així com recordant en uns altres la prohibició de la seva recol·lecció (grèvol). Però cal associar aquests fruits als animals, explicar les conseqüències que té per als mateixos la usurpació del seu aliment, i també parlar dels

animals que són trepitjats sense descans durant la tasca de recol·lecció (aranyes i coleòpters).

Pel que fa al desplegable de benvinguda al Parc, no inclou cap consell per a no molestar la fauna, ni perjudicar-la, o què fer en cas de trobar-ne algun exemplar. També és força inquietant el text: “Aproveiteu-lo al màxim. Fer-ho serà fàcil, tant si es tracta d’un passeig improvisat com si preferiu una estada repleta d’activitats programades. El parc posa al vostre abast una xarxa d’equipaments i programes que us permetran conèixer-lo millor i gaudir de tot el que ofereix”. Efectivament, des de l’Oficina Tècnica del Parc s’ofereixen passejades guiades i rutes teatralitzades. I fins i tot s’ha posat a disposició de la ciutadania una aplicació mòbil que posa “el Montseny a les vostres mans”, però on no hi ha dades sobre fauna. Això, sumat a les consideracions anteriors, planteja l’interrogant sobre si el Montseny és un parc recreatiu, i no un espai natural protegit.

També és important dotar de més pressupost les tasques de conservació. És imprescindible afavorir la investigació i el seguiment de la fauna per poder-ne conèixer el seu estat real de risc. Tot i que en el cas dels atropellaments d’animals l’amenaça és un fet, en altres casos calen més dades. Es podria implementar una ecotaxa, consistent en cobrar una petita contribució econòmica als visitants per reinvertir-la en accions de manteniment i protecció del Parc. Aquesta mesura ja s’està aplicant des de fa temps a diversos espais naturals que, com en el cas del Montseny, estan a mans d’ajuntaments petits amb escàs pressupost. Així ho han fet l’Ajuntament de Campdevàrol i l’Ajuntament de les Planes per protegir l’equilibri mediambiental del gorg de la Cabana i dels gorgs de les Planes d’Hostoles.⁷

D’altra banda, cal coherència en les accions que s’implementen. No s’entén que des de l’administració municipal es fomenti la fragmentació de l’hàbitat en zones especialment sensibles per la fauna, com la carretera Illes-Sant Marçal, la pista de can Riera de Ciuret o la de can Rovira a can Satanàs.

Finalment, és imprescindible la participació activa de la ciutadania. No es pot aparcar el vehicle a qualsevol indret, ni llençar les escombraries fora dels punts habilitats. Tampoc malmetre el medi per aconseguir-ne més fruits, com passa cada tardor, quan es trenquen nombroses branques de castanyers. És imperatiu tenir present en tot moment que el Montseny és

7 Bagué, G; Carreras Girona, J. (2018) *Protecció per als espais Naturals hiperfrequentats*. [en línia] *Diari Ara*, 24/05/2018. <https://www.ara.cat/comarquesgironines/Proteccio-als-espais-Naturals-hiperfrequentats_0_2020597931.html> [consulta: gener 2020].

l'hàbitat de milers d'espècies animals i vegetals que no cal pertorbar ni perjudicar.

Treballar pel benestar de la fauna silvestre del Montseny no implica prohibir-ne l'accés, sinó regular-lo i garantir-ne un ús racional que sigui respectuós amb el medi. Per això es imprescindible la implicació dels poders públics, la col·laboració de l'administració pública i el compromís de la ciutadania. Només així es podrà garantir la supervivència del Montseny i el seu gaudi per les generacions futures.

BIBLIOGRAFIA

Anuario 2016 del estado de las áreas protegidas en España, EUROPARC-España (2017).

BOADA, M. – SÁNCHEZ, S. – PUJANTELL, J. – VARGA, D. (2010), "Indicadores de cambio global en la Reserva de la Biosfera del Montseny, España", *Reservas de la Biosfera. Su contribución a la provisión de servicios de los ecosistemas. Experiencias exitosas en Iberoamérica*, UNESCO.

BAGUÉ, G. – CARRERAS GIRONA, J. (2018), "Protecció per als espais Naturals hiperfrequentats" [en línia], *Diari Ara*. 24/05/2018 <https://www.ara.cat/comarquesgironines/Proteccio-als-espais-Naturals-hiperfrequentats_0_2020597931.html> [consulta: abril 2020].

BARBER, J. (2017), "Conservación y desarrollo del territorio, P.N. y R.B. del Montseny", Jornada técnica de debate y reflexión sobre conservación y desarrollo del territorio, Ronda.

BOSCH, R.M. (2016), "El difícil equilibri del turisme al Montseny" [en línia], *La Vanguardia*. 16/05/2016 <<https://www.pressreader.com/spain/la-vanguardia-catala/20160516/281496455507618>> [consulta: abril 2020].

ORGANITZACIÓ MUNDIAL DE SANITAT ANIMAL (2011), Codi Sanitari Terrestre. Fundació Món Rural i Departament de Territori i Sostenibilitat de la Generalitat de Catalunya (2017). *Codi de bones pràctiques per a curses de muntanya*.

Directiva Hàbitat 92/43/CEE del Consell, de 21 de maig de 1992, sobre la conservació d'hàbitats naturals i la fauna i la flora silvestres.

ESPAI TERRA (2017), *Seguim el projecte de conservació del Tritó del Montseny*. TV3. 18/04/2017.

FERNÁNDEZ, M. – MARTÍN, A. – MAYO, S. – VILLA, M. (2003), *Impactes en les àrees d'hiperfrequentació del Parc Natural del Montseny. Diagnosi ambiental al Parc Natural del Montseny*, Diputació de Barcelona.

EUROPARC-España (2016), *Guía de buenas prácticas para el desarrollo de carreras por montaña en espacios naturales protegidos*.

Unitat d'Estadística i suport cartogràfic de l'Àrea d'infraestructures, Urbanisme i Habitatge, Diputació de Barcelona (2018), *Millora connectivitat i passos d'amfibis a la BV-5114 PK 19+700 al PK23+000. Fogars de Montclús-Arbúcies*.

Pla de conservació del Parc Natural del Montseny. Reserva de la Biosfera (2014). Diputació de Barcelona [en línia] <<https://parcs.diba.cat/web/montseny/inici>> [consulta: gener 2020].